

С. В. Сняков

**СВІТОГЛЯДНА ДЕТЕРМІНАЦІЯ
СОЦІАЛЬНОГО ПІЗНАННЯ**

К., 1998. — 192 с.

Ця книга викликала неабиякий інтерес не тільки серед вузького кола інтелектуальної еліти, а й серед широкої громадськості. Читачі ознайомилися з новим баченням проблеми методології соціальної науки ХХ ст. — питанням про співвідношення зовнішніх і внутрішніх механізмів формування і розвитку суспільствознавчих теорій. Автор зміг на основі аналізу історії та сучасного стану вітчизняної й зарубіжної думки висвітлити гносеологічне коріння та канали проникнення світоглядних факторів у зміст і методологічні принципи дослідження.

Оригінальність монографії в тому, що нові авторські концепції формуються на основі широкого історіографічного матеріалу — праць відомих вітчизняних та зарубіжних істориків, філософів, соціологів, економістів (М. С. Грушевського, М. А. Максимовича, О. Субтельного, Н. К. Михайловського, М. А. Бердяєва, П. Б. Струве, Р. Виппера, К. Поппера, П. Фейрабенда, М. Вебера, Т. Куна, І. Лакатоса, А. Хайєка та ін.).

Рецензована праця складається зі вступу, трьох розділів та післямови. На нашу думку, така структура є досить вдалою, оскільки дає змогу розкрити складний і суперечливий процес входження світоглядної компоненти до складу соціального знання. Відзначимо, що у вступі досить детально обґрунтована актуальність проблеми в зв'язку з крахом традиційної ідеології та радикальних змін в політичному і духовному житті суспільства в пострадянський період. Чітко визначено мету та завдання дослідження, показано ступінь розробки теми (як в Україні, так і за її межами), підкреслено важливість висвітлення того, як зовнішні по відношенню до соціальних наук фактори впливають на темпи й напрямки їх розвитку, на зміст наукового мислення, теоретичні результати і засоби інтерпретації.

У першому розділі, який називається “Специфіка соціокультурної детермінації суспільства”, робиться аналіз стану проблеми дослідження в методології посткласичної науки. Екскурс у сферу історіографії підтвердив, на думку автора, тезу про релятивізм, нестійкість історичних знань в умовах політичної та ідеологічної детермінації історичного дослідження. Змістовною передумовою й оцінним критерієм тут виступає політична ідеологія. У зв'язку з цим в розділі розглядаються спроби концептуального усвідомлення найважливіших подій в історії України, в яких стикаються різні, суперечливі, протилежні одна одній точки зору в інтерпретації одного і того ж історичного матеріалу, чітко простежуються взаємодія, взаємопроникнення ціннісної та когнітивної сторін дослідження. Приміром, це стосується і проблеми походження українського народу, й історії Київської Русі, козацтва, соціально-політичних та економічних наслідків Переяславської угоди 1654 р., оцінки діяльності гетьмана Івана Мазепи та інших українських гетьманів, висвітлення й трактування української революції 1917—1921 рр., оцінки постаті С. Бандери та всього повстанського руху в Західній Україні в 1939—1953 рр. Показуються наслідки обмеження свободи наукової творчості, брутального втручання в процес соціальних досліджень. Зокрема, аналізується “сталінсько-жданівська кампанія” 1946—1947 рр. проти істориків, філософів, економістів, соціологів тощо.

Розкривається також вплив ідеології та світогляду на наукові ідеї і творчість провідних західних науковців ХХ ст. (М. Вебера, К. Поппера,

Д. Хайека, П. Фейрабенда та ін.). Робиться висновок, що ідеологічні засади соціального пізнання визначають його основні гносеологічні та методологічні характеристики. Політичні, ідеологічні, культурні та інші цінності пов'язані із суспільствознавством як безпосередньо, так і опосередковано, через безліч проміжних ланок (політика, характер держави, характер керування наукою та ін.), які, в свою чергу, виступають як взаємопов'язані та відносні детермінанти соціальних наук.

Своєрідним і цікавим є другий розділ — “Світоглядне передумовне знання в соціальному пізнанні”, який відкривається характеристикою особливостей загального процесу історії науки. Підкреслюється залежність теоретико-методологічних методів дослідження від соціальної позиції вченого. В цьому плані цікавими є міркування автора щодо основних каналів проникнення та форм перетворення світоглядних факторів у зміст та методологічні принципи соціального дослідження, а саме: його ідеалів та норм; соціальної картини світу і найбільш загальних уявлень про структуру всесвітньо-історичного процесу; філософських ідей та принципів; дослідницьких програм і традицій; ціннісно-мотиваційних та соціально-ідеологічних установок.

У процесі історичного пізнання, зокрема, зміна історичних понять відбувається не лише відповідно до даних, що виявлені в історичних джерелах, а й у зв'язку з філософськими знаннями, світоглядною позицією автора тощо. Намагання сформулювати єдину істину нерéalні, об'єднана теоретична модель виявляє внутрішні суперечності. Автор знаходиться на позиціях багатомірного об'єкта соціального пізнання, проголошує право на співіснування альтернативних історичних концепцій, широкий методологічний та теоретичний плюралізм у науковому процесі.

Значний інтерес становить третій розділ монографії, який називається “Соціальна епістемологія та світогляд”. У ньому на основі аналізу історичного досвіду, акумульованого в соціальному пізнанні, робиться висновок про те, що вибір предмета дослідження, світоглядні орієнтації та соціокультурні установки істотно впливають не лише на його результати, а й на методи пізнання, до яких звертається дослідник для вирішення поставлених проблем. У зв'язку з цим, наприклад, розкриваються намагання неохристиянського мислителя М. А. Бердяєва на основі принципу історизму сформулювати неоконсервативний світогляд — ідеологію так званого “нового середньовіччя”.

Ефективність застосування тих чи інших методів у соціальному пізнанні, а отже, і його об'єктивність, залежить не лише від їх адекватності об'єктам дослідження, а й від світоглядної позиції і методологічної культури дослідників. Сам по собі правильний і добре перевірений метод не може гарантувати достовірність пізнання. Слід визначити сферу дії даного методу, його місце у системі інших методів та принципів дослідження. Саме до такого висновку призводить аналіз дискусій у галузі історії та теорії соціальних наук. Це свідчить про тісний зв'язок світогляду та методології у суспільствознавстві.

У “Післямові” підбиваються загальні підсумки монографії. І тут важко не погодитися з автором: у ХХ ст. стало очевидним, що людина, суспільство, соціальний світ, його зв'язки і відносини як об'єкти соціального пізнання складніші, ніж це здавалося раніше. Тому чимало явищ, істотні пласти культурно-історичної реальності не могли отримати вичерпного пояснення у межах однієї моделі суспільствознавства, або навіть глобальної філософсько-історичної концепції. У кінці ХХ ст. триває перегляд фундаменталістських уявлень про людину, суспільство, його історію на основі процесу перетворення філософсько-світоглядних, логічних та методологічних основ суспільствознавства. Все це робить актуальним, ствер-

джує автор, завдання розробки нової філософії та методології історії з урахуванням тих інтелектуальних і соціальних процесів, котрі відбуваються у сучасному світі.

Цінним в монографії є досить великий іменний покажчик літератури (270 найменувань), що полегшить працю читача над книгою.

Щодо деяких зауважень і побажань до рецензованої монографії, то, на наш погляд, у недостатньому обсязі аналізується світоглядна детермінація основних етапів соціального дослідження (постановка проблеми, критичний аналіз джерел, побудова систем творчого знання тощо). Незрозуміла також історична схема при спробах аналізу та зіставлення творів представників української класичної, радянської та сучасної історіографії.

Незважаючи на ці та інші упущення, на думку рецензента, книга С. Синякова "Світоглядна детермінація соціального пізнання" є суттєвим й оригінальним внеском в українську суспільствознавчу науку. Вона послужить міцним підґрунтям для науковців, викладачів і студентів вузів, а також широкого кола читачів.

О. М. ЯЗВІНСЬКА (Київ)